

ฐานสิงห์รองรับพระพุทธรูป ในศิลปะล้านช้าง : กรณีศึกษาวัดถ้ำสุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู

หงษ์ ภูมาลี*

บทคัดย่อ

วัดถ้ำสุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู แต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง จากการสืบประวัติวัดตามจารึกการสร้างนั้นอยู่ในช่วงสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.2091-2114) กษัตริย์อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดกับราชวงศ์เชียงใหม่และเคยได้ปกครองนครเชียงใหม่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เป็นผลให้อิทธิพลศิลปะล้านนาหลงเหลือเข้าสู่อาณาจักรล้านช้างอย่างมาก ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว นอกจากอิทธิพลของศิลปะล้านนาแล้วยังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับรูปแบบทางศิลปะหนึ่งที่ได้รับนิยมมากในสมัยอยุธยาคือ ลักษณะของฐานสิงห์รองรับพระพุทธรูปและฐานสิงห์รองรับเรือนธาตุของเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม ณ วัดถ้ำสุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู นี้ด้วยลักษณะทางศิลปะดังกล่าวอาจเทียบได้กับรูปแบบฐานสิงห์ในศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลางและคงมาพร้อมกับรูปแบบของเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมที่ได้ปรับเปลี่ยนเป็นลักษณะเฉพาะ

* อาจารย์ประจำสาขาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น



พระธาตุศรีสองรัก จ.เลย ซึ่งสร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช
ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22
ที่มา: กรมศิลปากร, ลำดับกษัตริย์ลาว, 2545

ของทางล้านช้างเองอิทธิพลนี้คงเนื่องจากในช่วงยุคสมัยของรัชกาลพระไชยเชษฐา-
ธิราชนี้เช่นเดียวกัน ที่ได้มีไมตรีและความสัมพันธ์อันดีกับกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาใน
รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาตอนกลาง ทำให้อิทธิพล
ศิลปะอยุธยาส่งทอดมาสู่ศิลปะล้านช้าง ดังเช่น ฐานสิงห์รองรับพระพุทธรูปปางมาร
วิชัย ณ วัดถ้ำสุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู ในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 เป็นต้น

Abstract

Wat Tham Suwankuha in Nongbualumbhu province, originally a part of Lan Chang Kingdom, was built in the reign of King Chaichetthathiraj (1548-1571 A.D.), the Lan Chang King who related with Chiang Mai Dynasty by blood and he had reigned Chiang Mai City for a period of time. The influence of Lanna Art has greatly flown through Lan Chang Kingdom during his reign.

Besides influenced from Lanna Art, lion-base of Buddha image and Chedi in Ayutthaya style has also been found at Wat Tamsuwankuha, Nonbbualumbhu. The lion-base here showed the mid Ayutthya style and it was probably came together with squared-lotus Chedi which later had been adapted to the unique style of Lan Chang. The appearance of Ayutthaya art at Wat Tamsuwankuha may have originated in the reign of King Chaichetthathiraj who had close relation with King Mahachakkrapat of Ayutthaya. Based on these conditions, it is reasonable to assume that the stylistic of Ayutthaya art came to Lan Chang around 16th-17th Century as appeared at Wat Tamsuwankuha, Nongbualumbhu.

บทนำ

ช่วงระยะเวลาหนึ่งในศิลปะสมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) รูปแบบทางศิลปะหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับส่วนฐานรองรับส่วนต่าง ๆ เช่น เจดีย์ พระพุทธรูป มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องและสืบทอดเรื่อยมาจนสมัยรัตนโกสินทร์ คือ รูปแบบของฐานที่เรียกว่า ฐานสิงห์ ซึ่งชื่อนี้เรียกตามลักษณะของฐานซึ่งใช้ประดับส่วนล่างคล้ายรูปขาของสิงห์ (สันติ เล็กสุขุม, 2535:44) สันติ เล็กสุขุม ได้ทำการศึกษาเรื่องลวดลายและพัฒนาการได้กล่าวว่า ที่มาของฐานสิงห์อาจมาจากขาเตียงในศิลปะจีนที่แกะเป็นรูปขาสิงห์และมีหน้าสิงห์ประกบอยู่ด้วย ในศิลปะสมัยทวารวดี ได้พบบนภาพสลักหินของใบเสมา (ภาพที่ 1)



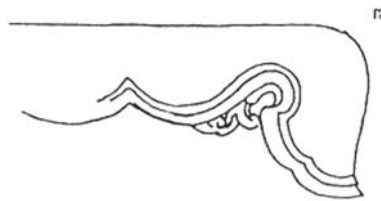
ภาพที่ 1 ใบเสमतวารวดีและภาพขยาย จากภาพวัดศรีธรรมาราม
บ้านดาดทอง จังหวัดยโสธร
ที่มา: น. ณ ปากน้ำ(นามแฝง), ศิลปะบนใบเสมา, 2524.

ในศิลปะสุโขทัยมีหลักฐานชัดเจนที่ภาพจารึกลายเส้นบนแผ่นหินในกรุประธานทางเดินภายในของมณฑปวัดศรีชุม สุโขทัย ทำขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 อันมีภาพตั้ง หรือแท่นมีขารูปคล้ายขาสิงห์ (สันติ เล็กสุขุม, 2547:141) (ภาพ

ที่ 2) ตัวอย่างในภาพ “สุขวิหาริชาดก” ลักษณะเป็นฐานสิงห์ชัดเจนมาก ตรงน่องสิงห์เป็นวงโค้ง 2 วงต่อกัน ทำท้องสิงห์เป็นลายคล้ายสามเหลี่ยมคว่ำหัวโดยเกิดจากวงโค้ง 4 วงต่อกัน และตัวอย่าง “ภาพอสาตมันตชาดก” เป็นตั้งฐานสิงห์น่องสิงห์ เป็นวงโค้ง 2 วงต่อกัน ส่วนท้องสิงห์ทำเป็นวงโค้งครึ่งวงต่อกัน ที่มาของแท่นดังกล่าวนี้จะมาจากอิทธิพลศิลปะจีน เพราะพบว่าในศิลปะจีนนิยมทำแท่นรองรับสิ่งสำคัญ หรือจำพวกขาโต๊ะ ตั้ง และที่ตั้งเครื่องบูชาต่างๆ (เชษฐ ติงสัญชลี, 2540 :44-45) นอกจากนี้ยังปรากฏอยู่ในภาพลายเส้นที่เป็นแท่นรองรับเครื่องมงคล 108 ประการ ในรอยพระบาทอีกหลายแห่ง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ม.ป.ป.:151-152)



ภาพที่ 2 ฐานสิงห์-ขาสิงห์ จารลงบนแผ่นหิน ณมณฑปวัดศรีชุม ศิลปะสุโขทัยลักษณะแข้งสิงห์และน่องสิงห์เป็นวงโค้ง กลางพุทธศตวรรษที่ 19
ที่มา: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 5, 2515.



ภาพที่ 3 ฐานสิงห์ประดับฐานทิศตะวันออกของวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2042 มีลักษณะเป็นฐานสิงห์ทรงป้อม น่องสิงห์เกิดจากวงโค้งสามวงเรียงต่อกัน มีเส้นคิ้วต่อเนื่องจากน่องสิงห์ไปยังท้องสิงห์ ตรงกลางมีลักษณะคล้ายกับแข้งสิงห์รูปเต็ม มีลายกระหนกขนานไปกับท้องสิงห์
ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย(พ.ศ.2172-2310), 2532

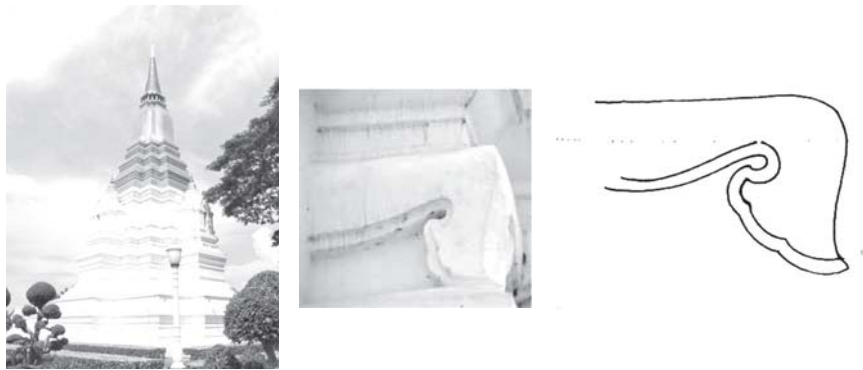


ภาพที่ 4 ฐานสิงห์รองรับบุคคล ภาพปูนปั้น วัดไผ่ จังหวัดลพบุรี
ศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง

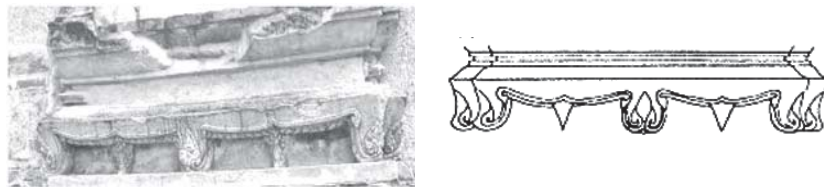
ในศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง ฐานสิงห์คล้ายรูปนกเหยี่ยวหัวลงมีต่อมาถึงพุทธศตวรรษที่ 21 โดยพบแห่งแรกที่ส่วนฐานของวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2042 (ภาพที่ 3) (สันติ เล็กสุขุม,

2550:107) และภาพปูนปั้น วัดไผ่ จังหวัดลพบุรี (ภาพที่ 4) และเมื่อฐานสิงห์ได้เข้ามาในอยุธยาแล้วได้มีการนำไปใช้กับงานสถาปัตยกรรมด้วยกล่าวคือ เจดีย์ทรงต่างๆ และงานประติมากรรม (วีระยา บัวประดิษฐ์, 2549:37) เริ่มขึ้นอย่างช้าในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 21 เช่นที่ เจดีย์ศรีสุริโยทัย (ภาพที่ 5, 5.1) ฐานสิงห์ในสมัยนี้ยังมีลักษณะเป็นทรงป้อมไม่สูง น่องสิงห์เกิดจากวงโค้ง 2-3 วงต่อกัน ยังไม่มีการประดับนมสิงห์ เป็นฐานสิงห์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับฐานสิงห์ที่พบที่สุโขทัย ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่าฐานสิงห์ที่พบที่อยุธยาตอนกลางนั้นเป็นอิทธิพลที่มาจากฐานสิงห์ศิลปะสุโขทัย (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ม.ป.ป.: 151-152) ฐานสิงห์ได้รับการพัฒนาโดยตลอด และกลายเป็นฐานเต็มโดยเอาส่วนบนของฐานบัวมาประกอบ และอย่างช้าในราวพุทธศตวรรษที่ 23 อยุธยาตอนปลายขาสิงห์มีรูปเพรียวสูง มีการประดับน่องสิงห์ (ครีบสิงห์) ท้องสิงห์ (ครีบท้อง) มีกาบเท้าสิงห์ นมสิงห์ ส่วนบนเหนือท้องสิงห์ ที่เคยโค้งมนเป็นลวดบัวคว่ำจึงเกิดเป็นสันระหว่างหลังสิงห์กับท้องสิงห์เรียกว่าบัวหลังสิงห์แล้ว (ภาพที่ 6, 6.1) และทำชั้นซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น เรียกว่า ชูตฐานสิงห์ (ภาพที่ 7, 7.1) หากแต่แนววิวัฒนาการนี้ สันติ เล็กสุขุมเพิ่มเติมว่ามีข้อยกเว้นกรณีต้องการให้ฐานสิงห์ไม่สูงมากนักขาสิงห์จึงตัดคล้ายลักษณะเดิมในสมัยอยุธยาตอนกลางฐาน หากแต่มีกาบเท้าสิงห์ นมสิงห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีบัวหลังสิงห์อันเป็นงานสมัยอยุธยาตอนปลาย (สันติ เล็กสุขุม, 2547:141) เฉพาะในส่วนการประดับตกแต่งฐานและรองรับพระพุทธรูปนั้น ศักดิ์ชัย สายสิงห์ กล่าวว่าลักษณะวิวัฒนาการนี้ย่อมสอดคล้องกันเสมอกับงานสถาปัตยกรรม (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2544:76-78) เช่น ในประติมากรรมสมัยอยุธยาพบหลักฐานที่สำคัญ ในพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยสมัยอยุธยา ที่ปรากฏมีอยู่หลายองค์ที่มีฐานสิงห์รองรับ โดยเฉพาะตัวอย่างสำคัญคือ กลุ่มพระพุทธรูปที่พบในพระอุระและพระพาหาของหลวงพ่อมงคลพิตร (ภาพที่ 8) ซึ่งจัดอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ม.ป.ป.: 151-152) ฐานสิงห์ที่เป็นฐานของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจันทระเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ฐานสิงห์ มีลักษณะค่อนข้างคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ขาสิงห์มีลักษณะค่อนข้างป้อมเตี้ยไม่มีการประดับกาบสิงห์หรืออื่น ๆ ส่วนบนเหนือท้องสิงห์

โค้งมน น่องสิงห์เกิดจากวงโค้งหลายวงต่อกัน ส่วนประกอบที่อยู่ส่วนตรงกลางฐาน คล้ายเป็นนกนทห้อยหัวลง

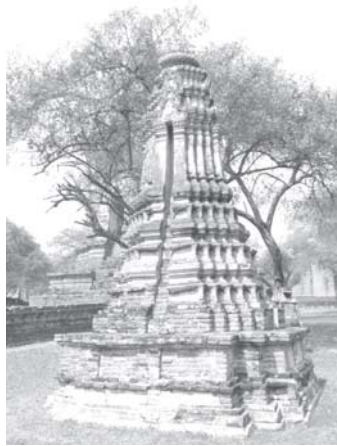


ภาพที่ 5 เจดีย์ศรีสุริโยทัยและภาพขยายฐานสิงห์เจดีย์ อยุรชาติอนกลาง



ภาพที่ 6 รูปแบบฐานสิงห์ปูนปั้นและภาพลายเส้น ศิลปะอยุธยา ฐานหน้าต่างอุโบสถวัดบรม พุทธาราม พระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2233 รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา
ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ.2172-2310), 2532

8 | วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น



ภาพที่ 7 เจดีย์รายทรงปราสาทยอดและภาพขยาย วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา



ภาพที่ 8 พระพุทธรูปมณฑลพิตร วิหารวัดมณฑลพิตร
ปูชนียสถานตอนกลาง กลางพุทธศตวรรษที่ 22



ภาพที่ 9 พระพุทธรูปในพระอุระ องค์ที่ 1 และภาพขยาย



ภาพที่ 10 พระพุทธรูปในพระอุระ องค์ที่ 2 และภาพขยาย

ขนาดเท่ากับขาสีสิงห์ และบริเวณท้องสิงห์สองด้านมีลักษณะคล้ายสามเหลี่ยมคว่ำลง (ภาพที่ 9-10.1) ลักษณะดังกล่าวย่อมเป็นรูปแบบฐานสิงห์สมัยอยุธยาตอนกลาง ส่วนตัวอย่างฐานสิงห์สมัยพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนปลายองค์หนึ่ง เช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัย ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22-ต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ส่วนบนเหนือท้องสิงห์ที่เคยโค้งมนเกิดเป็นสันระหว่างหลังสิงห์กับท้องสิงห์ที่เรียกว่า “บัวหลังสิงห์” และขาสีสิงห์ประดับด้วยกาบเท้าสิงห์และนมสิงห์รองรับชุตฐานบัวด้านบน (ภาพที่ 11)

ตัวอย่างศิลปกรรมหนึ่งในศิลปะสมัยล้านช้าง ที่วัดถ้ำสุวรรณคูหา บ้านคูหาพัฒนา ตำบลนาสี อำเภอสวรรคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู (ตั้งอยู่บริเวณเพิงผาถ้ำเทือกเขาหินปูน ภูผากบ ทางตะวันตกของแนวเทือกเขาภูพานคำ ใกล้กับต้นน้ำโม่ และช่องเขาผาแดง เนื้อช่องเขาสาร(ข้าวสาร) ที่ใช้เป็นเส้นทางติดต่อ

ระหว่างเมืองเวียงจันทน์ เมืองพานและเมืองหนองบัว และเส้นทางเดินทัพมาแต่สมัยโบราณ, กรมศิลปากร, 2545:105) ซึ่งตัวโบราณสถานภายในวัดแบ่งออกเป็น 3 เฟืองถ้าเรียงกัน ด้านบนสุดเป็นคูหาขนาดใหญ่เดิมคงใช้เป็นวิหาร ข้อมูลสำคัญอยู่ที่เฟืองถ้าด้านล่างเป็นเฟืองผาแคบ ๆ มีจารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา 1 (อด.1) ปักอยู่ทางด้านหลัง ศิลาจารึกหลักนี้มี 2 ด้าน ด้านแรก จารึกขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อ พ.ศ. 2105 กล่าวถึงการกัณหาที่ดิน สร้างพระพุทธรูปถวายเข้าโอกาสและนางจันทน์แต่บัดนี้ (ด้านที่ 1 ออกพระนาม “อาชญา มหาสมมุติเทวราช ตนเสวยพิภพในศรีสัตนาคนหุตมทานนครราชธานี” นามชื่อ “พระไชยเชษฐาธิราช พระราชทางเขตแดนไร่นากับวัดสุพัฒน์คุณหา (วัดถ้ำสุวรรณคูหา) และกล่าวถึงการสร้างรูปพระสัพพัญญูเจ้าแก่พระธาตุดูบางควน (บึงพวน) ในปี พ.ศ. 2105, กรมศิลปากร, 2545:199) ด้านหลัง จารึกขึ้นในรัชกาลพระยาสุมังคะโพธิสัตว์ เมื่อ พ.ศ. 2115 กล่าวถึงการถวายเขตที่ดินและนาที่สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้พระราชทานไว้แต่เดิมให้แก่วัด (ด้านที่ 2 ออกพระนาม “อาชญาสมเด็จบพิตรพระเจ้าชื่อ สุมังคะโพธิสัตว์ ไอยกศรราชสิทธิเดชลือไชยไกร (ไตร) ภูวนาธิบดีศรีสุริยวงศาและบพิตรตนประโชตเสตรคัชอัสนันท์-สุวรรณขักรสาธราชกุมาร” ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธรูปปางปลงประกาศถวายเขตที่ดินเดิมที่สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาได้ถวายไว้กับวัดสุพัฒน์คุณหา, กรมศิลปากร, 2545:125) (ภาพที่ 12) และภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิขนาดปรกขนาดใหญ่ พระพุทธรูปในซุ้มเรือนแก้ว มีธาตุทรงบัวเหลี่ยมอยู่ทางด้านหลัง (กรมศิลปากร, 2545:125)



ภาพที่ 11 ฐานสิงห์พระพุทธรูปปางมาวิชัย ศิลปะอยุธยาตอนปลาย ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ประกอบด้วยขาสิงห์ที่มีกาบเท้าสิงห์และนมสิงห์
ที่มา: กรมศิลปากร, วัดเบญจมบพิตรและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร, 2551



ภาพที่ 12 จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา 1 (อด.1)อยู่ที่วัดถ้ำสุวรรณคูหา บ้านคูหา ตำบลนาสี อำเภอสวรรคูหาจังหวัดหนองบัวลำภู ศักราช 924 (พ.ศ. 2105) และ 934 (พ.ศ.2115) จารึกข้อความ 2 ด้าน
ที่มา:กรมศิลปากร,ลำดับกษัตริย์ลาว,2545



ภาพที่ 13 พระพุทธรูปปางมาวิชัยและภาพลายเส้น ถ้ำสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู
ที่มา:ศักดิ์ชัย สายสิงห์



ภาพที่ 13 พระเจ้าองค์โต วัดศรีชมพู ด.น้ำโมง อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
จังหวัดหนองบัวลำภู
ที่มา:กรมศิลปากร,ลำดับกษัตริย์ลาว,2545

พระพุทธรูปในซุ้มเรือนแก้วปางมารวิชัย ลักษณะขององค์พระพุทธรูปในซุ้มเรือนแก้ว คือ ประทับขัดสมาธิราบแสดงปางมารวิชัย ลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างป้อม พระขนงโก่งเป็นสัน พระเนตร(ซำรุด)เหลือบต่ำ พระนาสิกใหญ่ พระโอษฐ์บางและกว้าง พระหนุเป็นต่อมกลม พระนลาฏแคบ ขมวดพระเกศาเป็นหนามแหลมเล็ก พระกรรณยาวเสมอคาง พระเกตุมาลาใหญ่ พระรัศมีใหญ่ พระศอกเป็นปล้อง พระอังสาผาย บั้นพระองค์เล็ก นิ้วพระหัตถ์ทั้ง 4 ยาวเสมอกัน ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา พระถันเป็นตุ่มใหญ่ ชายจีวร ชายสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่และยาวถึงพระนาภี ปลายหยักเพียงเล็กน้อย แนวขอบสงอยู่บริเวณพระนาภี (ภาพที่ 13,13.1) ประดิษฐานอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้วปูนปั้น รูปแบบและการประดับกรอบซุ้มประกอบด้วยจากวงโค้งหลายวง กาบบน กาบล่างรวมทั้งลักษณะการประดับลวดลายด้านบนของกรอบที่มีลักษณะคล้ายฝักเพกาพระพุทธรูปล้านช้างสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.2091-2114) เกี่ยวกับศิลปกรรมล้านช้าง หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล กล่าวว่า อาณาจักรล้านช้างได้ตั้งขึ้น ตั้งแต่เพียงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ศิลปะล้านช้างส่วนใหญ่จึงมีอายุไม่มาก มักได้รับอิทธิพลจากประเทศใกล้เคียงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (หม่อมเจ้าสุภัทราดิศ ดิศกุล,2549:339) เช่น ศิลปะขอม ศิลปะสมัยสุโขทัย อิทธิพลศิลปะแบบล้านนา เชียงแสนรุ่นแรก หลังจากนั้นจึงเกิดศิลปะแบบผสมและทำให้เกิดสกุลช่างลาวอย่างแท้จริง ในพุทธศตวรรษที่ 22 และ 23 (หม่อมเจ้าสุภัทราดิศ ดิศกุล,2549:342-343) ในสมัยกษัตริย์สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.2091-2114) รัชกาลนี้มีความสัมพันธ์อันดีกับอาณาจักรล้านนา (สีลา วีระวงส์,2535:46-81) จึงปรากฏในศิลปกรรมช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ตัวอย่างพบพระพุทธรูปสำคัญ มีศิลาจารึกที่ค้นพบแล้วเป็นจำนวนมากที่กล่าวถึงพระองค์เป็นผู้สร้าง เช่น หลวงพ่อชมพูนุศคือ วัดศรีชมพูนุศคือ อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย (มีจารึกปีที่สร้าง พ.ศ. 2105) (ภาพที่ 14) รวมทั้งหลวงพ่ พระสุก พระเสน เป็นต้น (สงวน รอดบุญ ,2526:90) ศักดิ์ชัย สายสิงห์ กล่าวว่าพระพุทธรูปกลุ่มนี้มีอิทธิพลล้านนา โดยมีรูปแบบใกล้เคียงกับพระพุทธรูปล้านนาสกุลช่างเชียงราย เชียงของ น่านและแพร่ กลุ่มหนึ่งมีจารึกที่ฐาน ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21(ศักดิ์ชัย สายสิงห์,2546:95,99)

ลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างกลมขมวดเกศาเม็ดเล็กมาก พระรัศมีเป็นเปลวขนาดใหญ่ มีเส้นขอบพระพักตร์ พระเนตรเล็ก และเรียว นาสิกเล็ก พระโอษฐ์เล็ก ลักษณะการทำพระโอษฐ์ พระเนตร พระนาสิกเส้นที่เป็นร่องลึกอย่างชัดเจน พระวรกาย บอบบาง โดยเฉพาะบนพระองค์ นิ้วพระหัตถ์เล็กเรียวยาวและส่วนใหญ่ปลายนิ้ว พระหัตถ์ยาวเสมอกัน ในขณะที่พระพุทธรูปล้านช้างรุ่นหลังกว่านี้จะนิยมนิ้วพระหัตถ์ ที่มีขนาดใหญ่มาก (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551:100) ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้มีข้อจำกัด บางประการในการวิเคราะห์ข้อมูลจากภาพถ่าย เพราะเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ พระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดถ้ำสุวรรณคูหาอำเภอสุวรรณคูหาจังหวัดหนองบัวลำภู แห่งนี้ ตามจารึกระบุการสร้างสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชในปี พ.ศ. 2105 ลักษณะโดยรวมอาจกล่าวได้ว่าเป็นพุทธลักษณะในสมัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 หากแต่ มีลักษณะบางประการ เช่น ลักษณะของรัศมี พระหัตถ์ นาสิกมีขนาดใหญ่ ชายสังฆาฏิเป็นแผ่นส่วนปลายคล้ายเขี้ยวตะขาบแต่ก็ไม่ชัดเจนนักเพราะปรากฏเพียงรอยหยักที่ส่วนปลาย ซึ่งลักษณะที่แตกต่างดังกล่าวอีกทั้งการค้นคว้าข้อมูล ยังไม่พบเกี่ยวกับประวัติการซ่อม อาจสันนิษฐานได้เป็นสองแนวทางคือ เป็นงาน สร้างสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช แต่เนื่องมาจากพระพุทธรูปนี้เป็นงานปูนปั้นจึง อาจเกิดการชำรุดและมีการซ่อม บูรณะภายหลังทำให้พุทธลักษณะผิดเพี้ยนไป จากสมัยแรกสร้างบ้างและคงด้วยเป็นฝีมือของช่างท้องถิ่นเอง

สิ่งร่องรับพระพุทธรูป

หากแต่ส่วนที่สำคัญเกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ คงอยู่ที่รูปแบบของฐาน ร่องรับพระพุทธรูป จากข้อมูลจำนวนหนึ่งของพระพุทธรูปสมัยนี้มักประทับนั่ง เหนือฐานหน้ากระดานและฐานบัวที่มีลายกลีบเกสรบัว ส่วนใหญ่ยังเป็นฐานที่ไม่สูงมาก แต่สำหรับฐานร่องรับพระพุทธรูปที่วัดถ้ำสุวรรณคูหา การสังเกต ลักษณะทั่วไปที่ปรากฏ เห็นได้ว่ามีสภาพค่อนข้างชำรุด พบร่องรอยการซ่อมแซม เพิ่มเติมบางส่วนโดยการพอกปูนปิดทับ ลวดลายปูนปั้นที่มีได้รับการระบายสี แต่ ก็รายละเอียดลักษณะของฐานร่องรับพระพุทธรูปล้านช้างองค์นี้ เป็นฐานสี่เหลี่ยม

ย่อมุมขนาดใหญ่สร้างติดกับผนังถ้า มุมมองจากด้านหน้าสามารถแบ่งออกได้เป็นสองส่วนโดยมีจุดกึ่งกลางมีลักษณะคล้ายกนกขนาดใหญ่ห้อยหัวลงขนาดใหญ่ ส่วนประกอบอื่น ๆ เช่น ขาสิ่งที่มีลักษณะป้อมไม่สูง ส่วนบนเหนือท้องสิงห์โค้งมน แข็งและเท้าสิงห์แอ่นโค้ง น่องสิงห์ประกอบด้วยรอยหยักหรือวงโค้งต่อเนื่อง 3 วง คล้ายกนกห้อยหัวลง ท้องสิงห์เป็นหยักแหลมเกิดจากวงโค้งบรรจบกันและชี้ลงด้านล่างพร้อมทั้งตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นที่ฐานสิงห์นี้ด้วย (ภาพที่ 15.1)

จากข้อมูลที่กำลังกล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับที่มาและพัฒนาการเกี่ยวกับฐานสิงห์ศิลปะสมัยต่าง ๆ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับฐานสิงห์ของที่วัดถ้ำสุวรรณคูหานี้ด้วยลักษณะในภาพรวมฐานสิงห์ ผู้ศึกษาเชื่อว่าเป็นรูปแบบที่สามารถเปรียบเทียบได้กับพัฒนาการของฐานสิงห์ในสมัยอยุธยาตอนกลาง ดังตัวอย่างฐานสิงห์ของวิหารหลวงวัดศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2042 (สันติ เล็กสุขุม, 2550:47) (ภาพที่ 8) และฐานสิงห์รองรับพระพุทธรูปที่พบในพระอุระและพระพาหาของหลวงพ่อมงคลพิตร กลางพุทธศตวรรษที่ 22 (สันติ เล็กสุขุม, 2550:143) (ภาพที่ 9-10.1) ซึ่งในสมัยอยุธยาตอนกลางที่มีการนำฐานสิงห์ประดับเป็นฐานรองรับพระพุทธรูปแล้ว (วิระยา บัวประดิษฐ์, 2549:21-23) กล่าวคือ ขาสิ่งยังมีลักษณะป้อมไม่สูงเพรียว ส่วนบนเหนือท้องสิงห์ โค้งมน น่องสิงห์ประกอบด้วยวงโค้งหรือรอยหยักต่อเนื่อง และไม่มีการประดับตกแต่งหรือมีรายละเอียดส่วนต่างๆ เช่น ครีบท้ำสิงห์ กาบเท้าสิงห์ ส่วนที่แตกต่างคงมีเพียงลายปูนปั้นที่ประดับเป็นลวดลาย คงเป็นสิ่งที่เพิ่มเติมในฝีมือช่างท้องถิ่นและหากฐานนี้เป็นรูปแบบฐานสมัยแรกสร้างคงจะไม่ได้ได้รับความนิยมมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับฐานลักษณะอื่น ๆ ฐานสิงห์ของธาตุทรงบัวเหลี่ยมในวัดถ้ำสุวรรณคูหา อีกตัวอย่างหนึ่งที่ควรศึกษาประกอบเพิ่มเติมคือ ธาตุบัวเหลี่ยม (ภาพที่ 16) อยู่ในสถานที่เดียวกัน มีจารึกพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2105 การที่ธาตุหรือเจดีย์นี้เป็นทรงบัวเหลี่ยม ซึ่งถือเป็นเจดีย์ทรงระฆังรูปแบบเฉพาะของศิลปะลาวหรือล้านช้าง ที่มาของรูปแบบนี้น่าจะสืบต่อมาจากเจดีย์ทรงระฆังเพิ่มมุมในศิลปะอยุธยา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551:100) ได้แก่กลุ่มพระธาตุหลวงนครเวียงจันทน์ พระธาตุศรีสองรัก จ.เลยซึ่งสร้างในสมัย สมเด็จพระเจ้าไชย

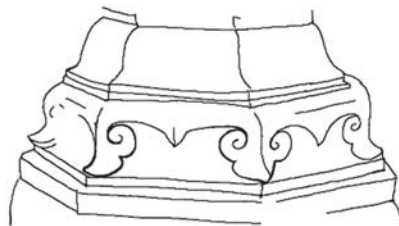
เชษฐาธิราชในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 (กรมศิลปากร, 2545:98) เช่นเดียวกัน (ภาพที่ 17) เชิดเกียรติ กุลบุตรกล่าวว่า สถูปแบบล้านช้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า “...สถูปแบบล้านช้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของมีอายุไม่เก่าเกินกว่าพุทธศตวรรษที่ 21 ไปได้ในเรื่องรูปแบบและมีอิทธิพลศิลปะล้านนา ศิลปะอยุธยา ปรากฏอยู่มากกว่าศิลปะอื่น อย่างไรก็ตามก็ถูกหลอมรวมจนเป็นรูปแบบเฉพาะในศิลปะล้านช้างเอง...” (เชิดเกียรติ กุลบุตร, 2533:113) ความสำคัญของเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมนี้คงอยู่ที่ส่วนฐานรองรับเรือนธาตุ รูปแบบตกแต่งเป็นฐานสิงห์ในสภาพที่สมบูรณ์ชัดเจน ถึงแม้ส่วนฐานชั้นล่างสุดจะชำรุดแล้ว แต่ขาสิงห์มีลักษณะใกล้เคียงกับฐานพระพุทธรูปปางมาวิชัยในซุ้มเรือนแก้วที่กล่าวมาแล้ว คือ แข็งและเท้าสิงห์แอ่นโค้ง น่องสิงห์ประกอบด้วยวงโค้งต่อเนื่อง ส่วนบนเหนือท้องสิงห์โค้งมน ช่วงตรงกลางของท้องสิงห์เป็นมุมแหลมและไม่มีการประดับตกแต่งหรือมีรายละเอียดส่วนต่างๆ เช่น ครีบท่าสิงห์ กาบเท้าสิงห์ มีลักษณะเช่นเดียวการฐานรองรับพระพุทธรูปที่กล่าวมา เกี่ยวกับรูปแบบของฐานสิงห์รองรับเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมนี้ คงเป็นรูปแบบที่ศิลปะสมัยล้านช้างได้รับอิทธิพลมาพร้อมกับรูปแบบของเจดีย์ในศิลปะอยุธยาตอนกลาง และอาจสร้างขึ้นในสมัยกษัตริย์สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2091-2114) ข้อมูลตามจารึกที่ระบุไว้ เพราะฐานสิงห์ในศิลปะอยุธยาเป็นที่นิยมอย่างมากและสืบต่อลักษณะรูปแบบมาถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงทำให้ผู้ศึกษาเชื่อว่ารูปแบบฐานสิงห์ที่ปรากฏบนฐานพระพุทธรูปวัดถ้ำสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภูแห่งนี้เป็นอิทธิพลที่อยุธยาส่งผ่านให้ศิลปะล้านช้างโดยตรง ถึงแม้จะมีอิทธิพลล้านนาปรากฏอยู่ร่วม ณ ที่นี้ก็ตามแต่ก็ไม่พบความนิยมเกี่ยวกับรูปแบบศิลปกรรมดังกล่าว ประกอบกับจากการสืบค้นข้อมูลทางเอกสารทางประวัติศาสตร์แล้ว อาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์อันดีกับกรุงศรีอยุธยาตลอดมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช เช่น ใน พ.ศ. 2103 ทรงสถาปนาความสัมพันธ์ทางพระราชไมตรีกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา และร่วมกันสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นเป็นสักขีพยานว่ากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงรักและสนิทสนมกันตามนามของพระธาตุองค์นี้ที่

อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ตามความในศิลาจารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก (1) (กรมศิลปากร, 2545:98) ใน พ.ศ. 2106...สมเด็จพระไชยเชษฐาได้ทูลขอพระราชธิดาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นมเหสี จึงได้พระราชทานพระเจ้าลูกเธอแก้วฟ้าบุตรีแก่กษัตริย์ล้านช้าง และ พ.ศ. 2112 ทรงยกทัพมาช่วยป้องกันกรุงศรีอยุธยา แต่ถูกกองทัพของมหาอุปราชพะโตมางจ่อ และพระราชบุตรเขยพระเจ้าหงสาวดีล้อมตีจนแตกทัพแต่ทรงหนีกลับล้านช้างได้ (กรมศิลปากร, 2545:101) เป็นต้น

พอเห็นเค้าโครงได้ว่าฐาน พระพุทธรูป และกรอบซุ้มเป็นส่วนที่สร้างต่อเนื่องกันและใช้เทคนิคการสร้างแบบเดียวกัน ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นคือน่าเป็นงานสร้างในคราวเดียวกันทั้งหมด เมื่อพิจารณารูปแบบย่อมแสดงว่าเป็นฐานชนิดหนึ่งซึ่งเรียกว่า ฐานสิงห์ ซึ่งเหนือส่วนที่เป็นขาสิงห์มีหน้ากระดานอย่างบางรองรับพระพุทธรูปอีกชั้น (ภาพที่ 15, 15.1)



ภาพที่ 15 ภาพขยายส่วนฐานและภาพลายเส้น ที่มา: ศักดิ์ชัย สายสิงห์



ภาพที่ 16 ธาตุทรงบัวเหลี่ยมและภาพลายเส้น ภายในถ้ำสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู



ภาพที่ 17 พระธาตุศรีสองรัก จ.เลย ซึ่งสร้างในสมัย สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช
ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ที่มา:กรมศิลปากร,ลำดับกษัตริย์ลาว,2545

สรุป

วัดถ้ำสุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู แต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง จากการสืบประวัติวัดตามจารึกการสร้างนั้นอยู่ในสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.2091-2114) กษัตริย์อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดกับราชวงศ์เชียงใหม่และเคยได้ปกครองนครเชียงใหม่ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเป็นผลให้อิทธิพลศิลปะล้านนาหลังไหลเข้าสู่อาณาจักรล้านช้างอย่างมากในช่วงระยะเวลาดังกล่าว นอกจากอิทธิพลของศิลปะล้านนาแล้วยังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับรูปแบบทางศิลปะหนึ่งที่ได้รับนิยมมากในสมัยอยุธยาคือ ลักษณะของฐานสิงห์รองรับพระพุทธรูปและฐานสิงห์รองรับเรือนธาตุของเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม ณ วัดถ้ำสุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู นี้ด้วย ลักษณะทางศิลปะดังกล่าวอาจเทียบได้กับรูปแบบฐานสิงห์ในศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง และคงมาพร้อมกับรูปแบบของเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมที่ได้ปรับเปลี่ยนเป็นลักษณะเฉพาะของทางล้านช้างเอง อิทธิพลนี้คงเนื่องจากในช่วงยุคสมัยของรัชกาลพระไชยเชษฐาธิราชนี้เช่นเดียวกันที่ได้มีไมตรีและความสัมพันธ์อันดีกับกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาตอนกลาง ทำให้อิทธิพลศิลปะอยุธยาส่งทอดมาสู่ศิลปะล้านช้าง ดังเช่น ฐานสิงห์รองรับพระพุทธรูปปางมารวิชัย ณ วัดถ้ำสุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู ในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร.ลำดับกษัตริย์ลาว. พิมพ์ครั้งที่ .นครราชสีมา:โจเซฟ ปรีนทร์ตั้ง,2545.

เชษฐ ติงสัญชสี. “ข้อคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับที่มาของชาวสิงห์นิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์.” ศิลปกรรม ศิลปากร '40:รวมบทความทางวิชาการของ นักศึกษา คณะโบราณคดี.กรุงเทพ:

คณะกรรมการนักศึกษาโบราณคดี,2540.

เชิดเกียรติ กุลบุตร.สถาปัตยกรรมล้านช้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ลัยศิลปากร,2533.

วีระยา บัวประดิษฐ์.ฐานสิงห์ศิลปะอยุธยา.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,2549.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ .ศิลปะล้านนา.กรุงเทพ:ม.ป.พ,2546.

_____.”ฐานบัวงอนกับความสัมพันธ์ด้านศิลปกรรมระหว่างล้านนากับ ล้านช้าง” .ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 22 ฉบับที่ 4 ก.พ.2544.

_____.”ศิลปะลาวหรือศิลปะล้านช้างโดยสังเขป” .ศิลปะในกลุ่มประเทศ เอเชียอาคเนย์.

กรุงเทพ :คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,2551.

_____.”พัฒนาการศิลปกรรมสมัยก่อนอยุธยาและสมัยอยุธยา (พุทธ ศตวรรษที่ 18-23). ม.ป.ท.,ม.ป.ป..

สงวน รอดบุญ .พุทธศิลปะลาว.กรุงเทพ:โรงพิมพ์การศาสนา,2526.

สันติ เล็กสุขุม.กระหนกในดินแดนไทย.พิมพ์ครั้งที่ 3.กรุงเทพ:เมืองโบราณ, 2547.

_____.”งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน ศิลปะอยุธยา.พิมพ์ครั้งที่ 3.กรุงเทพ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ,2550.

_____.”เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย.กรุงเทพ:สำนักพิมพ์มติชน,2535.

สีลา วีระวงส์.ประวัติศาสตร์ลาว.เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่,2535.

สุภัทรดิศ ดิศกุล.ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง อินเดีย ลังกา ชาว
จาม ขอมพม่า ลังกา ลาว.กรุงเทพฯ:มติชน,2549.

* อาจารย์ประจำสาขาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น